



**RAST MÜZİKOLJİ DERGİSİ**

Uluslararası Müzikoloji Dergisi

www.rastmd.com



## OSMANLI'NIN GAYRİMÜSLİM MÜSİKÎ CEMİYETLERİ

**Dr. Erhan Özden**

*Marmara Üniversitesi, Türkiye*  
*erhan.ozden@marmara.edu.tr*

### ÖZET

Osmanlı'nın son döneminde özellikle kilise ve havra gibi mabedlerin çevresinde kurulmuş pek çok gayrimüslim müsikî cemiyeti bulunmaktadır. Bu cemiyetler milli müsikîlerini cemaatlerine daha rahat ve özgür bir ortamda öğretebilmek için kurulmuşlardır. İdare heyeti ve hocaları genellikle kilise görevlilerinden ya da cemaat içindeki ehil musikişinaslardan oluşmaktadır. Başlangıçta amaçları sadece müzik eğitimi olan bu dernek ve cemiyetler savaş yıllarında gizli örgütlenme faaliyetlerine girişmişlerdir. Özellikle Yunan ve Bulgar devletinin propagandaları için çalışan pek çok dernek ve cemiyet Milli Mücadele yıllarının ardından kapılarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Elimizde bulunan belgeler ışığında aşağıda adı geçen cemiyetlere dair bilgiler verdiğimiz bu makale ileride yapılacak çalışmalar için bir başlangıç niteliği taşımaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Müsikî Cemiyeti, Kilise, Dahiliye Nezareti, Cemiyet Azası.

## **ABSTRACT**

There are a lot of non-muslim musical society that is built around temples such as especially churches and synagogues in the last period of the Ottoman Empire. These societies were established to teach their national music to the congregations in a more comfortable and free environment. The board of directors and teachers consist of usually beables or the competent musikişinas in congregation. These associations and societies that initially their only objective is music education ,have launched a secret organization activities during the war years. Many associations an societies that work for the Greek and Bulgarian state's propaganda have had to close its doors after years of national struggle. This article that we provide informations about societies mentioned below in the light of the documents we have is a start for future studies.

**Keywords:** Music societies, Church, Internal Affairs, Society Member.

## **GİRİŞ**

Osmanlı Devleti çeşitli etnik ve dini kimliğe sahip birçok milleti bünyesinde barındırmış bir devlettir. Ermeni, Rum, Boşnak, Gürcü, Kürt, Laz ve Çerkez gibi milletlerin yanı sıra Hristiyan, Yahudi ve İslam Dininin inanç esaslarına göre yaşayan pek çok halk, uzun asırlar boyunca bir arada yaşamışlardır. Osmanlı sınırlarında yaşamış olan gayri müslim vatandaşlar “azınlık” olarak adlandırılmaktadırlar. Ancak bu ifadeden azınlıkların düşük sınıfa mensup bir kitle olduğunu düşünmemek gerekir. Azınlıklar Müslüman halk karşısında hiç bir zaman ikinci sınıf vatandaş olarak görülmemiştir. Bilakis askerlik görevinden muhaf tutulmuş her türlü dini hakları korunmuş, can ve mal güvenlikleri teminat altına

almıştır. Bu kaideler İslam Dininin gayri müslim azınlıklara karşı belirlediği kurallar dahilinde gerçekleşmiştir.<sup>1</sup>

Dini inançlarını rahat bir şekilde yaşayan Osmanlı azınlıkları her türlü sosyal ve kültürel haklardan da faydalanmışlardır. Yaşadıkları yerlerde kilise, havra ve sinagog gibi mabetlere sahip olmuşlardır. Başta İstanbul olmak üzere günümüze kadar ulaşan bu mabetlerin bazıları hala ibadete açıktır. Avrupa ve diğer Dünya ülkeleriyle kıyaslanmayacak olan bu durum Osmanlı hukuk sisteminin getirmiş olduğu bir sonuçtur. Özellikle Sultan Abdülaziz Han döneminde (1861-1876) gayrimüslim vatandaşların sosyokültürel hayatında belirgin bir değişim görülmektedir. Islahat Fermanı ile azınlık haklarına getirilen yeni düzenlemeler, Osmanlı'ya bağlı gayrimüslim vatandaşların her türden dernek ve cemiyet kurarak örgütlenmelerini kolaylaştırmıştır.<sup>2</sup> 21. Yüzyılda Avrupa'nın pek çok ülkesinde yaşayan Müslüman halklar ibadetlerini hala “kültür merkezi” ya da “dernek” adı altında açabildikleri ibadethanelerde yapabilmektedirler. Zira Avrupa ve Amerika'nın birçok yerinde cami açmak ya da minare yapmak yasaktır. On beşinci asırda Osmanlı idaresindeki şehirlerin hemen hepsinde kilise ve havra gibi mabetlerin bulunduğunu düşünecek olursak günümüz modern dünyasının bu konudaki demokrasi anlayışının seviyesini görürüz. Şüphesiz büyük dünya savaşları ve diğer politik hesaplaşmalar ülkelerin birbirlerine karşı gösterdikleri hoşgörü ve güveni etkilemektedir. Bu gibi konular özellikle dini temayülleri şekillendirmektedir.

Maârif evrakı içindeki Türk Mûsikîsi cemiyetlerine ait çok az vesika bulunmaktadır. Buna karşın azınlık cemiyet kayıtları daha fazladır. Osmanlı'da azınlık dernek ve cemiyetleri sıkı bir şekilde takip edilmekteydi. Özellikle

<sup>1</sup> Zeki Salih Zengin, II. Abdülhamit Döneminde Yabancı ve Azınlık Mekteplerinin Faaliyetleri, *Bellekten*, T.T Kurumu Yayınları, Ankara 2007, c. LXXI, sy. 261, s. 613.

<sup>2</sup> Abdülaziz döneminde Osmanlı toplumunun müzik hayatı için bkz; Hikmet Toker, *Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Osmanlı Sarayında Müsikî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Abdülhamid döneminde uygulanan disiplinli devlet yönetim anlayışı, azınlık ve yabancılara ait okul, mabet ve cemiyetleri denetim altında tutmakta idi. Bundan dolayı azınlık cemiyetleri yapılan her faaliyeti, tüzük ve diğer programlarını İçişleri Bakanlığı'na bildirmek zorundaydı. Bunun yanı sıra tedrisat kayıtları Maârif vekâletince kontrol edildiğinden gerek Dâhiliye Nezareti gerekse Maârif Nezareti evrakı içinde azınlık cemiyetlerine ait belgeleri bulmak mümkündür.

### **İtalyano Mûsikî Cemiyeti**

İstanbul'da azınlıklara ait pek çok cemiyet ve dernek açılmıştır. Bahsedeceğimiz ilk mûsikî cemiyeti Beyoğlu Caddeyi Kebir'deki (İstiklâl Caddesi) cemiyettir. Latin sokağında Sosyete Operası denilen yerde faaliyet yapan bu cemiyetin adı "İtalyano Mûsikî Cemiyeti"dir. Derneğin çalışmaları Şapkacı Baltazar adındaki kişinin idaresinde başlamıştır. Dahiliye Nezareti'ne gönderilen istida da mûsikî aletlerine iki lira ücret verildiğini ayrıca çalışmaların opera binasında yapılacağı belirtilmektedir. Cemiyet için toplanan paraların nerelere harcandığına dair raporlar bunun gibi birçok belgede bulunmaktadır. Cemiyetin faaliyetine yönelik istidanın üzerindeki tarih 1896'dır.<sup>3</sup> Belgede ayrıca Almanlara ait bir cemiyetin de faaliyette olduğunu öğrenmekteyiz. Fakat bu cemiyete ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.

### **Fazilet Mûsikî Cemiyeti**

Başka bir azınlık cemiyeti Rumlar tarafından Rumeli Siroz'da açılan Fazilet Mûsikî Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin yönetiminde Doktor Vasilaki ve Kostaki adındaki kişiler bulunmaktadır. Belgenin tarihi 1909'dur. Cemiyete ait ayrıntılı bir tâlimatname vardır. Tâlimatnamede gençlere yönelik bir eğitimin verildiği, çalışmaların yapılması için bir kıraathanenin tutulduğu ayrıca Avrupa mûsikîsinin sadası ve enstrümanları ile icra yapıldığı bilgileri yer almaktadır. Cemiyetin kurulma aşamasında kaleme alınan tâlimatname dönemin mûsikî atmosferi açısından önemli

<sup>3</sup> BOA, DH. MKT, 126/11.

bilgiler vermektedir. Tâlimatnamenin mühim gördüğümüz kısımlarını maddeler halinde aktarıyoruz:

1. Madde: Cemiyete kaydolun her Ortodoks Hristiyan aza bir defaya mahsus olmak üzere 6 kuruş ödeyecektir. Ödeme yapmayanların isimleri defterden silinecektir (azalar için).
2. Ders ahenk ve düzenini bozan talebeler cemiyetten çıkartılacak ve hiç bir şikayet hakları bulunmayacaktır.
3. Azadan biri cemiyet kurallarını ihlal ederse hemen 5 kuruş ceza ödeyecektir.
4. Cemiyetin adabına mugayyir şarkılar söyleyen olursa uzaklaştırma cezası alacaktır.
5. Cemiyetin aidatı en az bir en çok üç Osmanlı lirası arasında değişir.
6. Cemiyet idaresi bir başkan, bir katip, bir sandık emini ve dört azadan oluşur.
7. Bu heyet on beş günde bir toplantı yapabileceği gibi en az iki azanın talebi doğrultusunda da toplanabilir. Ayrıca iki ayda bir meclis müzakereleri gerçekleşir.

Toplam otuz yedi maddeden oluşan nizamnamede genel olarak cemiyetin sevk ve idaresinden bahsedilmekte ayrıca dernekte uyulacak kurallar ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Mûsikî ile ilgili olarak sadece bir madde karşımıza çıkmaktadır. O da yukarıda ifade edildiği gibi adaba mugayyir şarkıların okunmasına yöneliktir. Nizamnamede cemiyete kayıtlı azanın listesi de verilmektedir. Bazılarının isimleri aşağıdaki gibidir.

Petros Papaz Tirosiki	Hristos Yerirez	Yorgi Yanko
Kostaniyos Hibayrasi	Yuanni Gereyanidas	Hristo Ködorasi
Yuanni Cakirasi	Dimitri Sektasi	Dimitri Somarasi

Nikola Kasyakona	Vasili Nasko	Yorgi Kondorasi
Kostazi Kodora	Piraki Papa Kostaniniye	Kostokor Frankri

Fazilet Mûsikî Cemiyeti Azaları.

Bu vesikada Ahot ve Evangelisyon isimli Rum mûsikî cemiyetlerinden de bahsedilmektedir. Ancak ayrıntılı bilgi yoktur.<sup>4</sup>

### **Çamlıca Rum Mûsikî Cemiyeti**

Rumlara ait başka bir mûsikî cemiyetinin Çamlıca'da faaliyette olduğunu görüyoruz. Çamlıca Rum mahallesinde açılan cemiyetin reisliğini Emanuel (Lirkosi ?) yapmaktadır. Dahiliye nezaretinin ruhsatı ile açılmış olan cemiyetin teftişinin maârif nezareti tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu cemiyete ait bir de tâlimatname bulunmaktadır. Tıpkı Fazilet Mûsikî cemiyetinde olduğu gibi dernekle ilgili birçok ayrıntı tâlimatnamede belirtilmiştir. Cemiyetin idare heyeti ve muallimleri Çamlıca'daki Rum Mektebi'nden karşılanmaktadır. Aslında belgedeki isimlere baktığımızda cemiyetin Rum Mektebi'ne bağlı olarak açılmış bir mûsikî okulu olduğunu görüyoruz. Buna göre:

- 1) Cemiyetin Reisi: Rum Mektebi Müdürü Emanuel Lirkosi Efendi
- 2) İkinci Reisi: Çamlıca Sandık Emni Karagülmez Efendi
- 3) Sandık Emni: Çamlıca İdâdî Mektebi Talebesinden Dimitri (Margariti ?)Efendi
- 4) Kâtip: Çamlıca Rum Mektebi muallimlerinden Kosda Efendi
- 5) Birinci Aza: Çamlıca İdâdî Mektebi muallimlerinden Aleko Petro Pavlo Efendi
- 6) İkinci Aza: Çamlıca İdâdî Mektebi talebesinden Zafri Tödosyo Efendi

<sup>4</sup> BOA, TFR. 1.A, 8/38.

7) Üçüncü Aza: Çamlıca İdâdî Mektebi talebesinden Sotiri Vasiliyadi Efendi'dir.

Çamlıca Rum Mûsikî Cemiyetinin bir de arması bulunmaktadır. Ortasında lir sazına ait figürün bulunduğu armaya 1910 tarihi işlenmiştir. Bu cemiyete ait nizamnamede Fazilet Mûsikî Cemiyeti nizamnamesinde olduğu gibi mali konular ağırlıktadır. Masraf ve ihtiyaçlar belli başlıklarda detaylandırılmıştır. Muallim, araç-gereç, cemiyet binası ve ders salonlarının ihtiyaçları ayrıntılı olarak verilmektedir. Fazilet mûsikî cemiyetinin nizamnamesine benzeyen bu nizamname 56 maddeden oluşmaktadır. Başlıca maddeleri şunlardır:

- 1) Cemiyet için toplanan aidatlar cemiyet binası, muallim maaşları, salon tertibatı ve cemiyetin diğer ihtiyaçları için harcanacaktır.
- 2) Azalar cemiyete haftada iki kuruş ücret öder.
- 3) Cemiyet heyeti yedi kişiden oluşur.
- 4) Derslere devam etmeyen talebelerin kaydı kesin olarak silinir.
- 5) Cemiyete ait bir bayrak ve üzerinde kemancı resmi olan mühür bulunmaktadır.

Belgedeki bir ibare oldukça ilgi çekicidir. Buna göre Dersaadet'te açılan cemiyetler Dâhiliye Nezaretine taşradakiler ise buldukları vilayetin en büyük mülki amirine bağlı olarak icrayı faaliyet yapacaklardır.<sup>5</sup>

### **Fener Rum Mûsikî Cemiyeti**

Bunlardan başka Fener'de bir Rum mûsikî cemiyeti kurulmasına yönelik Maârif Nezareti'ne müracaat yapılmıştır. Ancak yapılan tahkikat sonucunda cemiyetin açılmasına ruhsat verilmediği görülüyor.<sup>6</sup> Farklı bir belgede ise aynı cemiyetin faaliyette olduğundan bahsedilmektedir. Mûsikî Cemiyeti Rum kilisesinin himayesinde eğitim vermektedir. Reisi ise kilise papazı Devilo'dur (دويلو). Bir süre

<sup>5</sup> BOA, DH. EUM-KDL, 12/46.

<sup>6</sup> BOA, DH. MKT, 1716/103.

sonra öldüğünden bahsedilen papaz Devilo için bir anma toplantısı düzenlenmiştir. Belgede cemiyetle ilgili bazı haberlerin Galata'da bulunan bir Rum gazetesinde çıktığına dair bilgide bulunmaktadır. İlk belgede cemiyete ruhsat verilmediği görülmektedir. Papa Devilo'nun Yunan elçiliğine müracaatından sonra cemiyete ruhsat verilmiştir. Bunun muhtemel sebebi Osmanlı'nın son dönemlerinde ülkede görülen Yunan faaliyetleridir. Zira her iki belgede de Yunan sefaretinin cemiyet içerisindeki etkinliğine vurgu yapılmaktadır. Belgenin tarihi 1891'dir.<sup>7</sup>

### **Ayvalık Mûsikî Cemiyeti**

Ayvalık'ta mûsikî tâlimi yapmak üzere iki cemiyet açılmıştır. Bu cemiyetler kaymakam sabık Muharrem Bey'in izni alındıktan sonra Dahiliye Nezareti'yle yapılan yazışmaların ardından eğitime başlamışlardır. Nezaret celilesi öncelikli olarak cemiyetin aza ve yönetiminin yazılı olduğu esami defterini ve ders programını istemiştir. Cemiyetler kasabada kiralanan evlerde icrayı faaliyet yapmaktadırlar. Daha fazla bilgiye rastlayamadığımız bu cemiyetler de azınlık cemaatlerine bağlı cemiyetlerdendir. Belgelerde isim verilmemiştir. Vesikanın tarihi 1897'dir.<sup>8</sup> Bunlarla ilgili başka bir vesikayla karşılaşmadık. Diğer cemiyet kayıtlarında da görüldüğü gibi ders programları için Maârif Nezareti'nin ruhsat ve diğer resmi işlemler için Dahiliye Nezareti'nin onayı gerekmektedir. Dersaadet dışında açılan cemiyetler buldukları yerdeki mülki amirin izniyle açılırlar da son karar mercii Dahiliye ve Maârif Nezaretleridir.

### **İzmir Filarmoni Cemiyeti**

İzmir'de bulunan Filarmoni mûsikî cemiyetinin Ayvalık'ta bir konser verme arzusunda olduğu ancak yapılan tahkikat sonucunda cemiyet elemanlarına güven duyulmadığı için buna izin verilmemiştir. İzmir civarında çeşitli yerlerde icrayı

<sup>7</sup>

BOA, DH. MKT, 1697/45.

<sup>8</sup>

BOA, BEO. 644/48294, 617/ 46258.



faaliyette bulunan cemiyet yirmi altı Hristiyan üyeden oluşan bir ekiple aynı zamanda Aydın'a da gitmek istemiştir. Belgenin tarihi 1886'dır.<sup>9</sup>

### **Atina Mûsikî Cemiyeti**

Bir diğer belgede Atina mûsikî cemiyetinden bahsedilmektedir. Cemiyetin Selanik'te bir konser verdiği ve bunu Yunan sefaretinin izni ile gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Konserin ardından Sırp, Yunan ve Bulgar cemiyetlerinin İstanbul'da konser verme girişimleri olmuştur. Bu isteklerin yumuşak bir lisanla geri çevrileceği ifade edilmektedir.<sup>10</sup>

Yukarıda adı geçen cemiyetlere dair başka bir bilgiye rastlayamadık. Osmanlı'nın son dönemlerinde dernek ve cemiyetler üzerinden yapılan siyasi faaliyetler cemiyet sayısını olumsuz yönde etkilemiştir. Kurulan bir kaç mûsikî cemiyetinde de görülen bu siyasi hareketler eğitimdeki devamlılığı sağlayamamıştır. Özellikle cemiyetlerin elçiliklerle olan aşırı münasebetleri Dahiliye nezaretini dernek ve cemiyet kanunlarında çok sıkı bir politika izlemek zorunda bırakmıştır. Bu durum aslında günümüze kadar sürmüştür. Bir derneğin kurulması için gerekli olan evrak ve müeyyideler çok yoğun bir prosedüre bağlı olarak uygulanagelmıştır. 2007 yılından sonra düzenlenen dernek ve cemiyetler kanunu daha esnek bir yapı kazanmıştır.

### **SONUÇ**

Osmanlı Maârifî'ne bağlı gayrimüslim mûsikî cemiyetlerinin işleyişi tıpkı Türk cemiyetlerinde olduğu gibi vakıf merkezli yürütülmektedir. Bu dernekleri Türk derneklerinden ayıran en önemli özellik dini otorite ile yönetiliyor olmalarıdır. Osmanlı mûsikî cemiyetleri ise tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak mûsikîşinaslar tarafından yürütülmektedir. Azınlık cemiyetlerin dernek yönetimi ve azaları din görevlilerinden ve cemaat içinden seçilmektedir. Kilise otoritesinin hakim

<sup>9</sup> BOA, BEO. 598/44785.

<sup>10</sup> BOA, A. MTZ, 2/26.

olduğu bu derneklerde sıkı bir disiplin uygulanmaktadır. Müsiki faaliyetleri ile ilgili belgelere baktığımızda repertuarın daha çok dini eserlerden oluştuğunu görmekteyiz. Ayinler için kilise ilahileri ve bazı klasik eserler öğretilmekte ve cemaat içinde bulunan yetenekli gençler müsikîye yönlendirilmektedir.

## **KAYNAKÇA**

**Kütükoğlu**, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1994.

**Ortaylı**, İlber. «II. Abdülhamid Devrinde Taşra Bürokrasisinde Gayrimüslimler.» *Sultân II. Abdülhamid ve Devri Semineri*. İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1994. 165.

**Toker**, Hikmet. *Sultan Abdülaziz Dönemi'nde Osmanlı Sarayında Müsiki*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

**Zengin**, Zeki Salih. «II. Abdülhamit Dönemi'nde Yabancı ve Azınlık Mekteplerinin Faaliyetleri.» *Bellekten (T.T Kurumu Yayınları) LXXI*, no.(261), Ankara 2007, 613-652.

## **ARŞİV BELGELERİ**

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 126/11.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Rumeli Müfettişliği Sadaret ve Başkitabet Evrakı, 8/38.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Emniyet-i Umumiye Kısım-ı Adli Kalemi, 12/46.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 1697/45.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 1716/103.

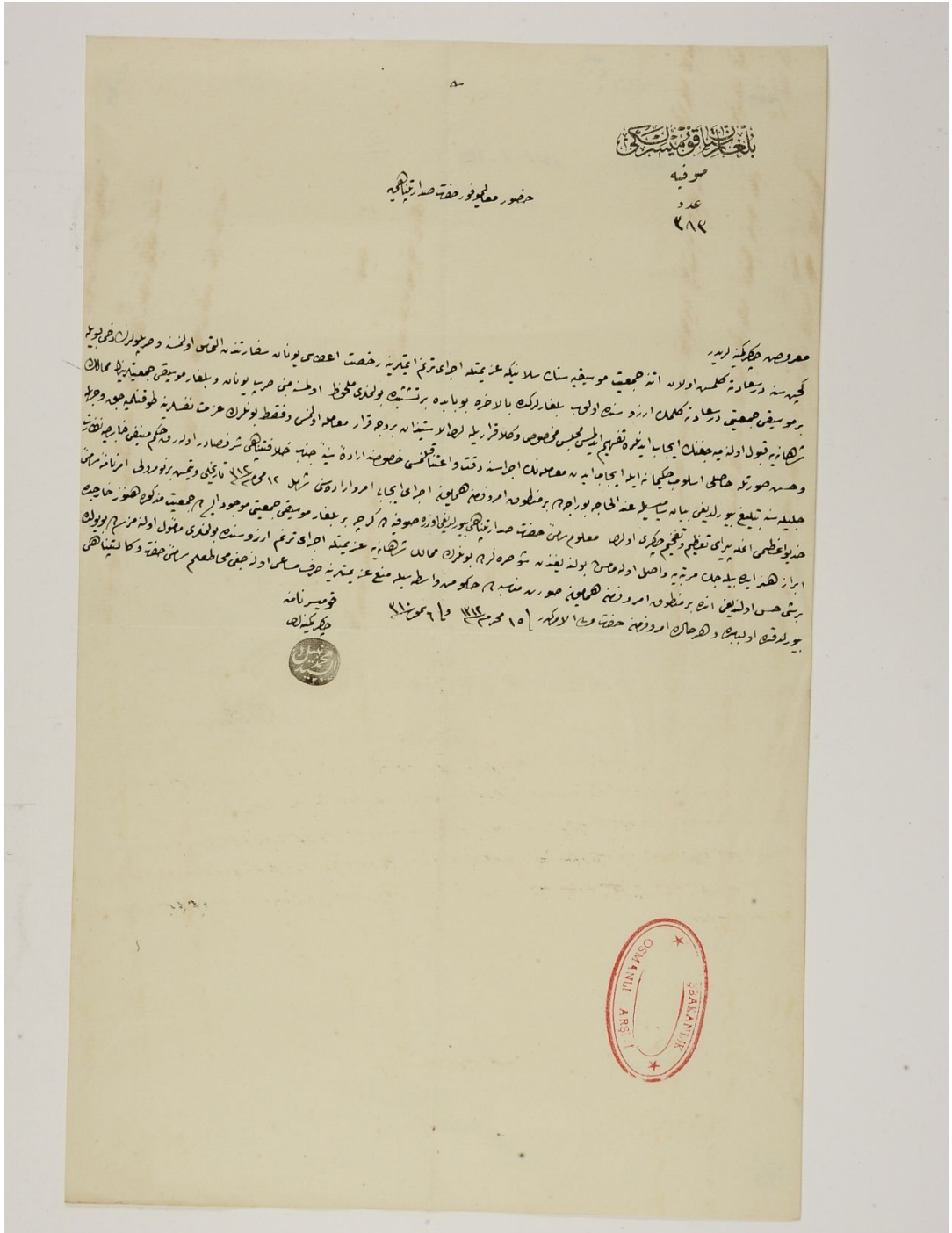
*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 1697/45.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi, 1716/103.

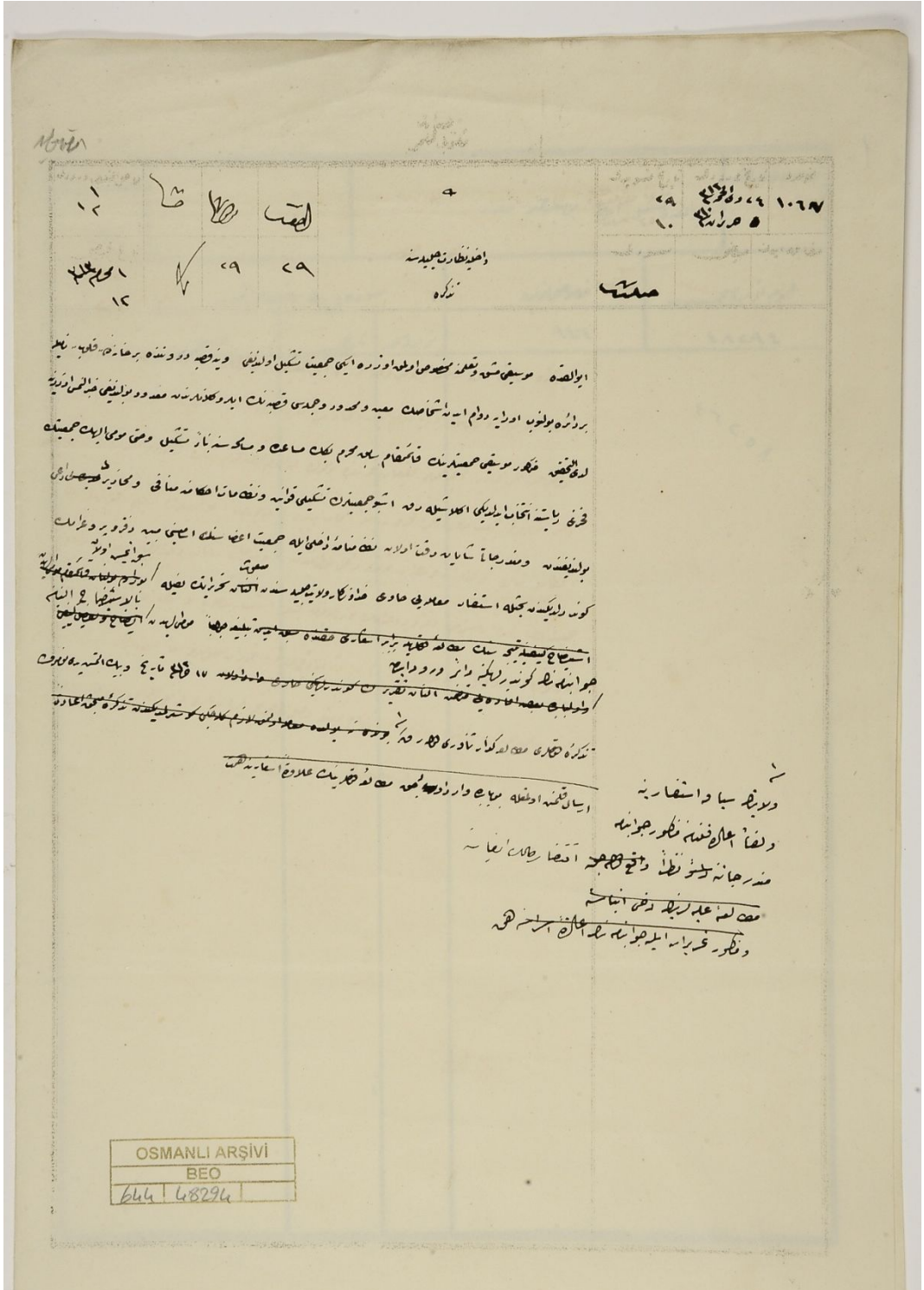
*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Bâb-ı Âli Evrak Odası, 598/44785.

*Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Sadaret Eyalet-i Mümtaze, 2/26.

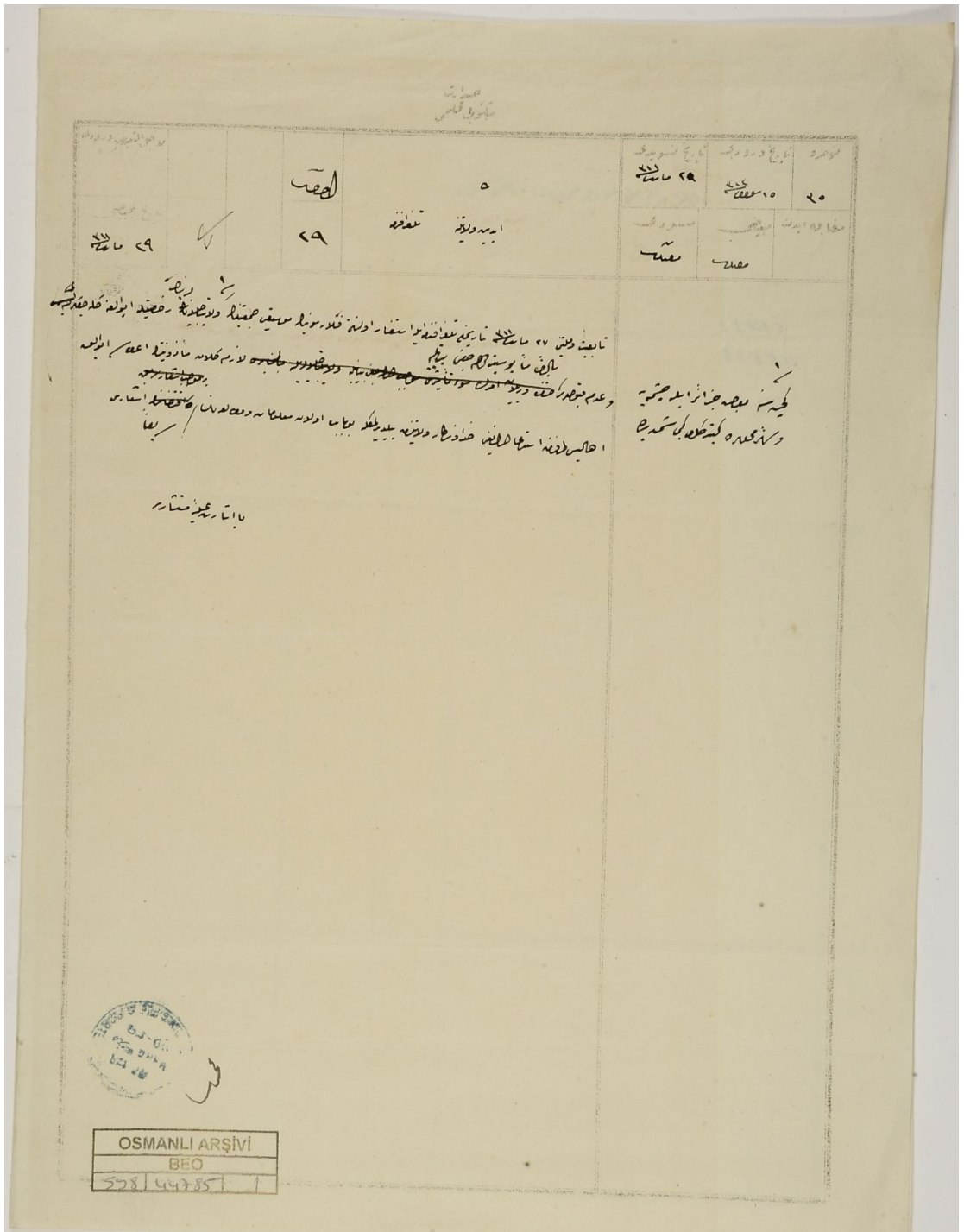
EKLER



Atina Müsiki Cemiyeti'nin Selanik'te Vereceği Konserle İlgili Belge



Ayvalık'ta Kurulan Müsiki Cemiyetlerine Dair Bir Vesika



Filarmoni Müsiki Cemiyetiyle İlgili Bir Vesika